

Сучасні вимоги до оформлення експозиції науково-технічної документації при проведенні архівних заходів

Архіви і музеї, зберігаючи культурне надбання людства, являють собою скарбниці національної пам'яті. Вони популяризують свої фонди шляхом організації інформаційних заходів.

Виставкова діяльність архівів — це невід'ємна частина загальнодержавної виставкової діяльності, спрямована на поліпшення взаємодії між державними органами, органами місцевого самоврядування, громадянами та архівами в цій сфері, що має на меті поширення інформації про склад і зміст документів Національного архівного фонду (НАФ), пропаганду форм і методів роботи архівів, послуг, що ними пропонуються, зміцнення і поглиблення міжнародних зв'язків українських архівів, і здійснюється на плановій основі.

Інформаційні заходи архівних установ, зокрема Центрального державного науково-технічного архіву України (ЦДНТА України), є однією з форм використання відомостей, що містяться в архівних документах. Під час архівних виставок, зустрічей з громадськістю, екскурсій в архіви, презентацій, днів відкритих дверей, лекцій, доповідей, конференцій тощо здійснюється демонстрація документів.

Цей напрям діяльності архівних установ унормований низкою нормативно-правових актів: Законом України «Про Національний архівний фонд та архівні установи» (із змінами) від 22 грудня 1993 року № 3814-XII [15]; «Правилами роботи архівних установ України» [13], затвердженими наказом Міністерства юстиції України від 08.04.2013 № 656/5; «Порядком підготовки архівними установами документів Національного архівного фонду до експонування на виставках та в інших інформаційних заходах», затвердженим наказом Міністерства юстиції України від 01.09.2014 № 1445/5 [12]. Дія означеного Порядку поширюється на центральні державні архіви, Державний архів в Автономній Республіці Крим, державні архіви областей, міст Києва і Севастополя, архівні відділи районних, районних у містах Києві і Севастополі державних адміністрацій,

галузеві державні архіви, архівні підрозділи органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних і комунальних установ, підприємств і організацій, а також архівні підрозділи державних наукових установ, музеїв та бібліотек.

Відповідно до свого профілю ЦДНТА України [11] забезпечує реалізацію державної архівної політики що до науково-технічної документації (НТД) — документації, що фіксує процес і результати наукових досліджень, технічних розробок, а також шляхи й методи їх упровадження у виробництво [2, с. 43]. Вона має деякі особливості, порівняно з управлінською, у тому числі й пов'язані з її демонстрацією. За час своєї діяльності ЦДНТА України накопичив певний досвід експонування НТД під час проведення виставок, який може бути корисним іншим архівним і музейним установам з огляду на ширше залучення архівної НТД до оформлення документальних експозицій.

Інформаційні заходи архівів часто отримують широкий резонанс. Зокрема, виставкову діяльність ЦДНТА України досить добре висвітлено в газетних публікаціях, статтях та виступах працівників на конференціях. Спроби її узагальнення за певний період зроблено у статтях Марата Балишева «Виставкова та видавнича діяльність ЦДНТА України у першому півріччі 2008 року» [3], Анни Алексеєнко «Особливості експонування науково-технічної документації під час проведення виставкових заходів» [1] та Ольги Гнезділо «Підготовка спільних виставкових проектів Державного архіву Харківської області з Центральним державним науково-технічним архівом України, музеями та бібліотеками» [5] (за 2006–2009 рр.). Окремим аспектам налагодження архівної роботи що до експонування архівної НТД присвячено методичні розробки працівників ЦДНТА України: «Організація та проведення тематичної документальної виставки для вузівської аудиторії» [8], «Розробка та демонстрація електронних презентаційних виставкових версій архівних документів» [9], «Підготовка та розміщення он-лайнних документальних виставок» [10].

Переважна більшість публікацій містить тільки поточну інформацію про події, особливої уваги саме оформленню експозиції науково-технічної документації у них не приділялося.

Перш ніж перейти до розгляду цього питання потрібно визначитися з основними поняттями. На сучасному етапі під проведенням інформаційних заходів архівісти розуміють демонстрацію документів і/або оприлюднення відомостей, що в них містяться, під час зустрічей з громадськістю, екскурсій в архіви, презентацій, днів відкритих дверей, лекцій, доповідей, конференцій тощо. Виставка — це захід, пов'язаний з публічною демонстрацією художньо оформленої добірки документів НАФ (їх копій (цифрових копій)) певної тематики [12].

Центральне місце на такій виставці приділено документам. Це головна і принципова відмінність її від музейної експозиції, де основним об'єктом експонування постає предмет, створений у процесі побутової (інструменти, меблі, одяг тощо) та творчої (твори мистецтва) діяльності людей, а документи використовуються більше як ілюстративний матеріал.

Завдяки таким якостям як наочність і репрезентативність музейні предмети доступні і зрозумілі широкому колу оглядачів, які мають різні інтелектуальні здібності. Для розкривання інформації, що міститься в архівних документах, нерідко необхідно мати специфічні знання, що значно звужує коло користувачів архівари [7].

При цьому треба виходити з постулату, на якому наголошував Абрам Матвійович Драк: «неестетичних експонатів не існує. Якщо реліквія має наукову, історичну, пізнавальну цінність, вона неодмінно викличе у відвідувача емоційне ставлення і в цей момент набуде естетичної цінності. Кожний експонат, будь то уламок амфори або пожовклий аркуш рукопису, обов'язково має свою художню виразність. Завдання художника — збагнути, виявити естетичну сутність предмету і виходити з неї у своєму рішенні» [6].

Діючими нормативно-правовими актами встановлено вимоги до експонування документів, недотримання яких може завдати документам непоправної шкоди: «Документи на виставках експонують у вигляді копій, муляжів. На стаціонарній виставці можуть ко-

ротою експонуватися оригінали документів. На пересувних виставках документи експонують лише у вигляді фото- та електрографічних копій. У разі експонування оригіналів документів їх розміщують у зашкленних вітринах, які замикають і опечатують. У приміщенні, де розміщують виставку, має підтримуватися режим, що забезпечує збереженість архівних документів» [13].

Науково-технічна документація, яку умовно поділяють на групи: проектна, науково-дослідна, конструкторсько-технологічна, — має низку особливостей що до матеріальної основи та розмірів, що, часом, значно обмежує її експонування. Йдеться про графічну НТД, виконану на кальці. Значна кількість креслеників має великі формати, які часто сягають понад два метри завдовжки (A0). Це завдає багато клопоту організаторам виставок, ставлячи їх перед загрозою невиконання наказу Держкомархіву України від 13 липня 2009 р. № 117 «Про заходи що до посилення збереження документів під час експонування на виставках»: «Неухильно забезпечувати нормативні вимоги що до експонування оригіналів документів у зашкленних вітринах, що замикаються і опечатуються, та контролювати відповідний режим їх експонування» [14].

До того ж візуальне сприйняття креслеників, технологічних схем та картографічних документів залежить від рівня технічної обізнаності оглядача експозиції. Така НТД часто є складною для сприйняття широким загалом, тому потребує розлогіх пояснень і додаткових наочних матеріалів — фотографій /макетів споруди або виробу.

Наведемо кілька прикладів оформлення експозиції НТД за кожною з груп документації, які впровадили у практику працівники відділу використання інформації документів ЦДНТА України.

Вдалим рішенням що до оформлення експозиції конструкторської документації стали виставкові стенди для пересувної виставки, виготовлені у рамках співпраці ЦДНТА України та Асоціації випускників, викладачів і друзів ХНУ імені В. Н. Каразіна. На них до кресленника конструкторського виробу додано його фото. Спостережний аналіз їх демонстрування під час проведення масових заходів, зокрема загальноміського свята «День випускника Харківського університету», засвідчив збільшення уваги до документів з боку оглядачів

різних вікових категорій (включаючи дітей шкільного віку).

На виставці копій архівних документів «Становлення і розвиток вітчизняного тракторобудування в архівних документах», присвяченій 90-річчю випуску першого гусеничного трактора «Комунар», презентація якої відбулася 21 травня 2014 р. у читальному залі ЦДНТА України, застосовувався дещо інший прийом. Для експонування відібрано більше 100 копій документів з фондів Центрального державного науково-технічного архіву України та Російського державного архіву економіки (м. Москва), які висвітлюють історію вітчизняного тракторобудування з 1929 до початку 1960-х років. Прикрасою експозиції став макет трактора ДТ-54, який зберігається в Музеї історії ХНУ імені В. Н. Каразіна. Він дозволив відвідувачам скласти у єдине просторове уявлення кресленики із зображеннями різних проекцій зовнішнього вигляду означеної моделі.

При правильному підборі документів позитивну функцію для візуального сприйняття експозиції відіграє така властивість НТД, як наочність. До виставки включається НТД, яка зосереджує в собі цінну інформацію, спроможну відтворити матеріальні образи (фотодокументи, карти, архітектурні та ескізні малюнки, креслення тощо). Найбільш вигідний ефект досягається при їх комбінуванні з одноманітними текстовими документами (машинописами та рукописами), а також у поєднанні з творами мистецтва та фотоілюстраціями.

Оформлення таким чином проектної документації дозволяє провести паралель між задумами проектувальників і їх втіленням у реалізованій споруді.

Удалий експеримент що до застосування такого прийому провели працівники ЦДНТА України і меценати з корпорації «Консалтингова група «Рубаненко і партнери». Спільна документально-мистецька виставка «Вулиця Хрещатик — від проекту реконструкції до сьогодення» урочисто відкрилася 18 серпня 2011 р. — напередодні 20-ї річниці проголошення незалежності України — в галереї клубу «Вітальня на Дворянській» [4]. Уперше матеріали з проектів найвиразніших будівель Хрещатика (кресленики головних і бічних фасадів, розгортки, плани) продемонстрували поряд з картинами художника Віктора Чурсіна. Захід став однією з яскравих подій

у культурному житті м. Харкова та м. Києва.

Звіти про науково-дослідні роботи являють собою машинописні тексти. Вони можуть бути перевантажені термінами, формулами та розрахунками, спеціальними поняттями, які необхідно розшифрувати та уточнювати.

Щоб максимально наблизити оглядачів до сприйняття документної інформації, працівники ЦДНТА України при демонстрації наукових праць парфумерів і косметологів Харківської філії Всесоюзного науково-дослідного інституту жирів (сьогодні Український НДІ масла і жирів Академії аграрних наук), як доповнення до архівних документів включили вінтажні духи популярних вітчизняних брендів 1970–1990-х років. 23 березня 2015 р. під час презентація виставки архівних документів на тему: «Рецепти вітчизняної косметики та парфумів другої половини ХХ століття» їх можна було понюхати, відчувши аромати, описані у представлених у документах рецептурах.

Сучасні норми висувають вимоги до оформлення підтекстівок до документів, які є обов'язковим атрибутом. Вони містять:

- 1) назву документа (експоната);
  - 2) коротку анотацію;
  - 3) пошукові дані;
  - 4) інформацію про спосіб відтворення та автентичність документа.
- Для НТД може також зазначатися (за необхідності):

- 1) назва розробника документа;
- 2) назва проекту (для проектної документації);
- 3) заголовок одиниці зберігання, до складу якої входить документ; відомості що до археографічних особливостей документа;
- 4) інша необхідна для розуміння змісту документа інформація.

Таким чином, завдяки залученню комп'ютерних технологій для підготовки експозиції архівної документації перед архівістами та музейними працівниками відкриваються нові можливості.

Практика архівної роботи усе більше схиляється у бік використання копій документів, які відредаговані у відповідних графічних редакторах та поєднані із необхідним текстовим супроводом і додатковою наочністю.

Електронне експонування за допомогою веб-ресурсів та презентаційних виставкових версій є перспективним напрямом виставкової роботи з огляду на можливість коментування документної інформації НТД, нівелювання габаритів креслень (у порівнянні з проблемами натурного експонування графічної документації), розширення термінів і меж експонування документів, а також відсутність потреби у придбанні спеціального виставкового обладнання.

Примітки

1. Алексеенко А. О. Особливості експонування науково-технічної документації під час проведення виставкових заходів / А. О. Алексеенко // Пам'ятки : археографічний щорічник. — К., 2011. — Т. 12. — С. 60–69.
2. Архівістика : Термінологічний словник / Авт.-упордн. : К. Є. Новохатський, К. Т. Селівестрова та ін. — К., 1998. — 106 с.
3. Балишев М. А. Виставкова та видавнича діяльність ЦДНТА України у першому півріччі 2008 року / М. А. Балишев // Харківський архівіст : науково-інформаційний вісник. — 2008. — Вип. 1. — С. 31–33.
4. Вулиця Хрещатик — від проекту реконструкції до сьогодення : буклет виставки. — Х., 2011. — 24 с.
5. Гнезділо О. С. Підготовка спільних виставкових проектів Держархіву Харківської області з Центральним державним науково-технічним архівом України, музеями та бібліотеками / О. С. Гнезділо // Харківський архівіст : науково-інформаційний вісник. — 2009. — Вип. 2. — С. 33–42.
6. Драк А. М. Образність музейної експозиції А. М. Драк [Електронний ресурс] // Музей театрального, музичного і кіномистецтва України. Експозиції. — Режим доступу : <http://www.tmf-museum.kiev.ua/ua/1/expodrak.htm#3>.
7. Кололеева А. Ю. Экспонирование архивных документов: опыт Выставочного зала федеральных государственных архивов / А. Ю. Кололеева [Електронний ресурс] // Родная исто-

- рия (научно-образовательный портал РГГУ). — Режим доступу : <http://rodnaya-istoriya.ru/index.php/archivi-rf/archivi-rf/eksponirovanie-archivnix-dokumentov-opit-vistavochnogo-zala-federalnix-gosudarstvennix-archivov.html>.
8. Методичні рекомендації з організації та проведення тематичної документальної виставки для вузівської аудиторії / Укл. Балишев М. А. — Х. : ЦДНТА України, 2006. — 20 с.
  9. Методичні рекомендації що до розробки та демонстрації електронних презентаційних виставкових версій архівних документів / Укл. Алексеєнко А. О., Балишев М. А. — Х. : ЦДНТА України, 2010. — 20 с.
  10. Підготовка та розміщення он-лайнних документальних виставок : методичні рекомендації / Укл. А. О. Алексеєнко, М. А. Балишев. — Х. : ЦДНТА України, 2010. — 20 с.
  11. Про затвердження Положення про Центральний державний науково-технічний архів України [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства юстиції України від 21.05.2012 № 758/5 // Законодавство України : офіц. веб-портал Верховної Ради України. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0758323-12>.
  12. Про затвердження Порядку підготовки архівними установами документів Національного архівного фонду до експонування на виставках та в інших інформаційних заходах [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства юстиції України від 01.09.2014 № 1445/5 // Законодавство України : офіц. веб-портал Верховної Ради України. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1072-14>.
  13. Про затвердження Правил роботи архівних установ України [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства юстиції України від 08.04.2013 № 656/5 // Законодавство України : офіц. веб-портал Верховної Ради України. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0584-13>.

14. Про заходи що до посилення збереження документів під час експонування на виставках : наказ Держкомархіву України від 13 липня 2009 р. № 117 // Вісник ДКАУ. — 2009. — Вип. 3 (36). — С. 11–12.
15. Про Національний архівний фонд та архівні установи [Електронний ресурс] : Закон України // Законодавство України : офіц. веб-портал Верховної Ради України. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3814-12>.